

Ε΄ Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

*Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις
στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία*

Πρακτικά ∞ Proceedings

5th European Congress of Modern Greek Studies
of the European Society of Modern Greek Studies
Thessaloniki, 2-5 October 2014

*Continuities, Discontinuities, Ruptures
in the Greek World (1204-2014):
Economy, Society, History, Literature*

Τόμος Δ΄

Επιμέλεια:
Κωνσταντίνος Α. Δημάδης

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2015

Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο Νεοελληνικών Σπουδών
Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτωβρίου 2014

Π ρ α κ τ ι κ ά

**Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις
στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία**

Τόμος Δ'

Ε π ι μ έ λ ε ι α:

Κωνσταντίνος Α. Δημάδης

Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών
Αθήνα 2015

5th European Congress of Modern Greek Studies,
Thessaloniki, 2-5 October 2014

P r o c e e d i n g s

***Continuities, Discontinuities, Ruptures
in the Greek World (1204-2014):
Economy, Society, History, Literature***

Vol. 4

Edited by
Konstantinos A. Dimadis

European Society of Modern Greek Studies
Athens 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Δ' ΤΟΜΟΥ

Πρόλογος (Κ. Α. Δημάδης)	19

6. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στο θέατρο

6.1. Προσεγγίσεις στη δραματουργία του 19ου και του 20ού αιώνα

Αρετή Βασιλείου: Ερωτική επιθυμία και εθνικισμός; το θεματικό μοτίβο της αδελφικής αιμομειξίας στην ελληνική ρομαντική δραματουργία του 19ου αιώνα	29
Κωνσταντίνα Ριτσάτου: «Η ρίζα και η χλόη»: Ρήξεις και συνέχειες στη δραματουργία του Δημητρίου Γρ. Καμπούρογλου	47
Μανόλης Σειραγάκης: Η συνέχεια της ρήξης. Η <i>Τρισεύγενη</i> του Κωστή Παλαμά στη «Νέα Σκηνή» του Κωνσταντίνου Χρηστομάνου	73
Γεωργία Κονδύλη: Η επιρροή της Αθήνας στην καλλιτεχνική ζωή της Σμύρνης (1897-1922)	91
Κατερίνα Καρρά: Η κωμωδιογραφία της περιόδου 1936-1944 ως πεδίο μελέτης πολιτιστικών μεταβολών	105
Αρετή Μαθιουδάκη: Θέατρο σκιών και πολιτική μεταβολή στην Αθήνα του Μεσοπολέμου	115
Χριστίνα Παλαιολόγου: Παραμυθιακά και μεταφυσικά στοιχεία στο θεατρικό έργο του Σωτήρη Σκίπη	127
Βάνια Παπανικολάου: Καιροσκόπος ή κοινωνιστής; Η πρόσληψη του George Bernard Shaw από την ελληνική αριστερή διάνοηση	141
Virginia López Recio: Το ισπανικό θέατρο στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών	157
Γρηγόρης Ιωαννίδης: Το ελληνικό θέατρο «της ρήξης»: Οι πρώτες προσπάθειες του νεανικού θεάτρου και του πειραματικού δραματικού λόγου κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας και της πρώτης Μεταπολίτευσης (1967-1981)	167

6.2. Δραματουργικές μεταμορφώσεις του αρχαίου μύθου

Μιχάλης Γεωργίου: Μεταμορφώσεις των <i>Βακχών</i> στην Ελλάδα (1950-2005). Μια πρώτη προσέγγιση	189
Ana Chikovani: Η μορφή της Μήδειας στη σύγχρονη ελληνική και γεωργιανή λογοτεχνία. Τυπολογικοί παραλληλισμοί	207
Αθανάσιος Γ. Μπλέσιος: Ο Προμηθέας και ο Ηρακλής στη νεο-ελληνική δραματουργία του 20ού αιώνα	227
Sophie Shamanidi: Μεταμορφώσεις της Κλυταιμνήστρας (Γ. Σεφέρης – Γ. Ρίτσος – Ι.Καμπανέλλης)	245

6.3. Το σύγχρονο θέατρο και η θεατρολογική έρευνα σήμερα

Γιώργος Π. Πεφάνης: Συνέχειες, τομές και διακειμενικά πεδία στη σκηνική αφήγηση της φρίκης. Η περίπτωση της παράστασης <i>Μέδουσα</i> του Θωμά Μοσχόπουλου (2011)	259
Καλλιόπη Εξάρχου: Δημήτρης Δημητριάδης: Η «Υπερλογοτεχνία» συναντά το «Δράμα του Σύμπαντος»	277
Σοφία Φελοπούλου: Συνέχεια και ασυνέχεια στο έργο του Γιώργου Διαλεγμένου	287
Κυριακή Πετράκου: Ελληνοκεντρισμός και παγκοσμιοποίηση στο ελληνικό θέατρο των τελευταίων δεκαετιών	303
Λητώ Ιωακειμίδου: Η ποίηση στη σκηνή: Συνέχειες και ρήξεις στην πρόσληψη των Ρομαντικών και των επιγόνων τους. Έλληνες Ρομαντικοί και Λωτρεαμόν από την ομάδα Bijoux de Kant	327
Άννα Μαυρολέων: Το ψηφιακό αρχείο του Ελληνικού Κέντρου Μελέτης και Έρευνας του Ελληνικού θεάτρου – Θεατρικού Μουσείου. Οι ανεκμετάλλευτοι αρχαιακοί θησαυροί και η περιπέτεια της θεατρολογικής έρευνας στην Ελλάδα της κρίσης	345
Μαρία Δημάκη – Ζώρα: Συνέχειες και ρήξεις στην εξέλιξη του θεάτρου για ανήλικους θεατές στην Ελλάδα	361
Ιωάννα Μενδρινού: Ασυνέχειες και ρήξεις στην πρόσληψη και προβολή όψεων της παιδικής ηλικίας στη δραματουργία για ανήλικους θεατές της μεταπολίτευσης	375

7. Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στη γλώσσα

7.1. Ζητήματα θεωρίας και ιστορίας της γλώσσας

- Henri Tonnet:** Η διαμόρφωση των ονοματικών και ρηματικών συνταγμάτων στα ελληνικά από τον 5ο μ.Χ. ως το 12ο αιώνα 407
- Anna Lazarova:** Συνέχειες ή ασυνέχειες στην κωμική γλώσσα; Ο ρόλος των πραγματολογικών μορίων στις (νεοελληνικές) μεταφράσεις της αρχαίας ελληνικής κωμωδίας 415
- Karolina Gortych – Michalak:** Ασυνέχειες ή συνέχειες της νομικής γλώσσας 1974-2014 427
- Milena Jovanović, Πολύδωρος Γκοράνης:** Ο Γιάννης Ψυχάρης και η Γλωσσολογική Εταιρεία των Παρισίων 461
- Βούλα Ποσάντζη:** Η μαχόμενη δημοτικίστρια Σίτσα Καραϊσκάκη και η σχέση της με τον Εθνικοσοσιαλισμό. Συνέχεια ή ρήξη; Η αλληλογραφία με τον Στρατή Δούκα 475
- Akis Gavriilidis:** The eternal return of the living-dead (languages): Spectres of (dis)continuity 489

7.2. Συγκριτικές και διαλεκτολογικές προσεγγίσεις

- Predrag Mutavdžić, Αναστάσιος Καμπούρης:** Η σύγχρονη ελληνική γλώσσα στο σταυροδρόμι ανάμεσα στις «μικρές» και «μεγάλες» γλώσσες (συμβολή στη θεωρία της διαπολιτισμικής επικοινωνίας) 509
- Svetlana Berikashvili:** Η διαπολιτισμική μεταφραστική προσέγγιση των ιδιωτικών εκφράσεων (με βάση ιδιωτικές εκφράσεις από το μυθιστόρημα του Νίκου Καζαντζάκη *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*) 527
- Irina Tresorukova:** Κατάταξη των νεοελληνικών φρασεολογισμών: προσέγγιση στο θέμα (με βάση τη ρωσική θεωρία της γλωσσολογίας) 541

7.3. Γλωσσικά στοιχεία ως πολιτισμικοί δείκτες

Μαρία Βραχιονίδου: Η έννοια του «ξένου» μέσα από γλωσσικές παρατηρήσεις. Συνέχειες και ασυνέχειες	555
Μαρία Δημάση: Λέξεις από την τουρκική γλώσσα στα διηγήματα του Γεωργίου Βιζυηνού: η σημειωτική συμβολή τους στην αφηγηματική πλοκή και στην ενίσχυση της αναγνωστικής πρόσληψης διαχρονικά	573
Jingjing Hu: Οι διαπολιτισμικές διαφορές στο μάθημα μετάφρασης ελληνικών - κινέζικων μέσω των έργων του Καζαντζάκη	589

8. Ψηφιακή πραγματικότητα: συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις της βιωμένης εμπειρίας

8.1. Ψηφιακές ανθρωπιστικές σπουδές και νέα κειμενική πραγματικότητα

Σωκράτης Μπαλτζής, Θεόδωρος Βυζάς, Ευγενία Ευμοιρίδου: Η σημασιολογική συμπεριφορά του ρήματος ως καθοριστικός παράγοντας στην κατασκευή των σημασιολογικών κανόνων της νεοελληνικής για την αυτόματη επεξεργασία της	611
Μαρία Ακριτίδου: Οι νεοελληνικές σπουδές μπροστά στην ψηφιακή πραγματικότητα. Η ανάπτυξη ψηφιακού σώματος νεοελληνικής ποίησης από το ΚΕΓ με το διεθνές πρότυπο Text Encoding Initiative	651
Dimitrios Kydros, Anastasios Anastasiadis: Social Network Analysis in Literature. The case of <i>The Great Eastern</i> by A. Embirikos	681
Μαρία Μοίρα, Δημήτριος Μακρής: Ψηφιακοί πλόες στη λογοτεχνική πόλη. Συνέχειες και ασυνέχειες της αστικής χωρικής εμπειρίας	703
Ευγενία Τσιουπλή: Διαδικτυακά περιοδικά: η ψηφιακή συνέχεια μιας διαχρονικής συνήθειας	723
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΜΩΝ Α΄, Β΄, Γ΄, Ε΄	741

**Η διαπολιτισμική μεταφραστική προσέγγιση
των ιδιωτικών εκφράσεων
(με βάση ιδιωτικές εκφράσεις από το μυθιστόρημα
του Νίκου Καζαντζάκη *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*)**

Svetlana Berikashvili

Εισαγωγή

Ο σκοπός της ανακοίνωσης είναι να παρουσιαστεί η συγκριτική ανάλυση των ιδιωτικών εκφράσεων της Ελληνικής και Γεωργιανής γλώσσας με βάση το υλικό από το μυθιστόρημα του Νίκου Καζαντζάκη *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*. Είναι μια μεταφραστική προσέγγιση από την άποψη της διαπολιτισμικότητας. Με τον όρο αυτό εννοούμε όχι μόνο απλή μεταφορά ενός κειμένου από μια γλώσσα σε άλλη, αλλά και μια σωστή μετάβαση από μια νοοτροπία σε άλλη, από ένα πολιτιστικό περιβάλλον σε άλλο. Ο προβληματισμός αυτός προέκυψε κατά την επιμέλεια (2013–2014) της μετάφρασης του μυθιστορήματος του Νίκου Καζαντζάκη *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται* στα Γεωργιανά (μεταφράστρια: Maia Kakashvili).

Η δομή της ανακοίνωσης είναι ως εξής: α) εισαγωγή, β) μεθοδολογία, γ) περιγραφή των ιδιωτικών εκφράσεων και η ταξινόμησή τους σε διάφορες θεματικές ενότητες (π. χ. σωματικές, μυθολογικές, θρησκευτικές εκφράσεις κτλ.), δ) διάφορες τεχνικές της μετάφρασης (μετάθεση, μετατροπή, ισοδυναμία, προσαρμογή κτλ.), ε) προβλήματα κατά τη μετάφραση των ιδιωτισμών και πιθανές λύσεις τους, στ) συμπεράσματα. Τα βασικά συμπεράσματα βασίζονται στην εξακρίβωση της περισσότερο αποδεκτής τεχνικής κατά τη μετάφραση των ιδιωτικών εκφράσεων με διάφορο θεματικό περιεχόμενο.

Μεθοδολογία

Για την επίλυση των προβλημάτων που προέκυψαν, συντάχθηκε μια βάση δεδομένων από τις ιδιωτικές εκφράσεις (εν σύνολω: 502) που χρησιμοποιεί ο Νίκος Καζαντζάκης στο μυθιστόρημά

*Πρακτικά Ε΄ Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών (Θεσσαλονίκη, 2-5 Οκτ. 2014):
Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014):
οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία
Τόμος Δ΄ (ISBN: 978-618-81771-1-6)*

© 2015 Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών (www.eens.org)

του. Η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε είναι ως εξής: μέθοδος συλλογής δεδομένων, μέθοδος ανάλυσης συστατικών λέξεων της ιδιωτικής έκφρασης, συγκριτική μέθοδος, καθώς και μέθοδος επιλογής «ισοδύναμου» (method of equivalent selection). Το παρόν υλικό θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα μέρος για τη σύνταξη γλωσσαρίου ιδιωτικών εκφράσεων από τα μυθιστορήματα του Νίκου Καζαντζάκη.

Οι ιδιωτικές εκφράσεις και η κατανόησή τους

Ο ορισμός των ιδιωτικών εκφράσεων δεν είναι πάντα ίδιος στη σχετική βιβλιογραφία, το μόνο χαρακτηριστικό στο οποίο συμφωνούν όλοι οι μελετητές είναι ότι σε αντίθεση με τον ελεύθερο συνδυασμό των λέξεων, οι ιδιωτικές εκφράσεις είναι «σταθερές, παγιωμένες» μονάδες, δηλαδή “λέξεις χωρίς σημασία“, λέξεις-μορφές που έχουν λειτουργικότητα μόνο στα πλαίσια μιας συνταγματικής ενότητας, σ’ ένα ορισμένο και αυστηρά καθορισμένο γλωσσικό περιβάλλον” (Μότσιου 1994, 60). Συνήθως η σημασία των ιδιωτικών εκφράσεων δεν είναι ίδια με τη σημασία των μονάδων, από τις οποίες αποτελείται η έκφραση (Takaishvili 1961, 40), επομένως οι ιδιωτικές εκφράσεις θεωρούνται να είναι «ομάδα των λέξεων που έχουν διαφορετική σημασία απ’ ό,τι έχει καθεμία λέξη ξεχωριστά» (Collins 2000, 767).

Στις γλωσσολογικές έρευνες υπάρχουν και διάφορες αντιλήψεις σύμφωνα με την σημασιολογική σύσταση των ιδιωτικών εκφράσεων. Οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν ότι οι ιδιωτισμοί έχουν μη-συνθετικό (non-compositional) χαρακτήρα, δηλαδή οι λέξεις από τις οποίες αποτελούνται οι ιδιωτισμοί δεν παίζουν κανένα ρόλο στη σημασία της ολόκληρης έκφρασης. Στα πλαίσια αυτής της θεωρίας υπάρχουν τρεις υποθέσεις σε ό, τι αφορά την κατανόηση της σημασίας τους από τον άνθρωπο: α) υπόθεση κατανόησης λέξη κατά λέξη (literal first hypothesis), β) υπόθεση ταυτόχρονης επεξεργασίας (simultaneous processing hypothesis), καθώς και γ) υπόθεση μεταφορικής κατανόησης (figurative first hypothesis) (βλ. Lobzhanidze 2014, 220).

Οι υποθέσεις αυτές είναι πολύ σημαντικές διότι μας δείχνουν τι γίνεται στο μυαλό του ανθρώπου. Σύμφωνα με την πρώτη υπόθεση (Bobrow 1973) οι ιδιωτικές εκφράσεις αποθηκεύονται σε διαφορετικό λεξικό του μυαλού μας, και πρώτα γίνεται λέξη κατά λέξη κατανόηση και ύστερα ο άνθρωπος προσπαθεί να βρει την ιδιωτική έκφραση στο ε. λ. ιδιωτικό λεξικό. Κατά τη δεύτερη υπόθεση

(Swinney 1979), η επεξεργασία της λέξης κατά λέξη και μεταφορικής κατανόησης γίνεται ταυτόχρονα στο μυαλό μας και οι ιδιωτικές εκφράσεις δεν αποθηκεύονται ξεχωριστά, ενώ σύμφωνα με την τρίτη υπόθεση (Gibbs 1980), αμέσως γίνεται μεταφορική κατανόηση των ιδιωτισμών και λέξη κατά λέξη κατανόηση δεν γίνεται καθόλου.

Απ' αυτή την άποψη η πρώτη υπόθεση είναι πιο σημαντική κατά τη μετάφραση, διότι ο μεταφραστής πρώτα μεταφράζει λέξη κατά λέξη και ύστερα προσπαθεί να βρει ισοδύναμη ιδιωτική έκφραση στη γλώσσα-στόχο. Αυτό που πρέπει να πετύχει ένας μεταφραστής είναι η ακρίβεια από τη λεξιλογική, γραμματική και συντακτική άποψη. Ταυτόχρονα πρέπει να γίνει μια σωστή μετάβαση από μια νοοτροπία σε άλλη, από ένα πολιτιστικό περιβάλλον σε άλλο (Berikashvili 2011, 308). Αυτό που, κατά τη Σέλλα (Σέλλα 1993, 9), καθιστά τη μετάφραση ενός ιδιωτισμού εφικτή είναι ο συνδυασμός της καταλληλότητας των συνθηκών επικοινωνίας και της πλήρους αποκρυπτογράφησης του μυνήματος ενός ιδιωτισμού.

Θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε τις ιδιωτικές εκφράσεις που χρησιμοποιεί ο Νίκος Καζαντζάκης στο μυθιστόρημά του *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται* και να ορίσουμε κάποιες νομοτελίες στη μετάφραση αυτών των εκφράσεων στα Γεωργιανά.

Η ταξινόμησή των ιδιωτισμών σε διάφορες θεματικές ενότητες

Η έρευνα διεξάχθηκε σε τρεις κατευθύνσεις: 1) Συντάχθηκε βάση δεδομένων από το μυθιστόρημα του Νίκου Καζαντζάκη *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*, με την ισοδύναμη μετάφραση στα Γεωργιανά και συμφραζόμενα από το κείμενο (εν σύνολω 502), 2) έγινε ταξινόμηση των ιδιωτικών εκφράσεων σε διάφορες θεματικές ενότητες (σωματικές, μυθολογικές, θρησκευτικές κτλ.) και 3) μετά την επιλογή του ισοδύναμου έγινε αντιπαραβολική ανάλυση των Ελληνικών και Γεωργιανών ιδιωτισμών.

Γενικά ο Νίκος Καζαντζάκης χρησιμοποιεί πολλούς ιδιωτισμούς στα μυθιστορήματά του, το πράγμα που προκαλεί πολλές δυσκολίες κατά τη μετάφραση των έργων του Νίκου Καζαντζάκη. Αυτό εξηγείται με το γεγονός, ότι πολλές ιδιωτικές εκφράσεις ανήκουν στη νοοτροπία του λαού και έχουν καθαρά εθνικό χαρακτήρα. Επομένως, η βασική ιδιαιτερότητα των ιδιωτισμών είναι εκφραστικότητα και ειδικά εθνικά στοιχεία, ό,τι δημιουργεί πολλά προβλήματα κατά τη μετάφρασή τους. Σ' αυτή τη διαδικασία

η ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται σε συγκριτικά συμφραζόμενα, στα οποία χρησιμοποιείται η ιδιωτική έκφραση. Επίσης, οι ιδιωτικές εκφράσεις πολύ συχνά έχουν διάφορες σημασίες και αυτό, βέβαια, δυσκολεύει ουσιαστικά τη μετάφρασή τους. Επομένως, ο μεταφραστής είναι υποχρεωμένος όχι μόνο να κατανοήσει τους ιδιωτισμούς μέσα στα συμφραζόμενα, αλλά και να κάνει την ανάλυσή τους βάλλοντας υπ' όψιν τις πολιτιστικές, ιστορικές και στυλιστικές απόψεις του πρωτότυπου κειμένου. Πολύ συχνά από τα συμφραζόμενα εξαρτάται και η εννοιολογική απόχρωση του ιδιωτισμού, ώστε ο μεταφραστής έχει να αποφασίσει πού πρέπει να δωθεί περισσότερη ένταση, δηλαδή σε ποιο επίπεδο πρέπει να γίνει η ισοδυναμία. Μπορεί να γίνει η ισοδυναμία σε επίπεδο περιεχομένου, η υφολογική, η μορφική, η λειτουργική, η κειμενική, η επικοινωνιακή, η πραγματολογική ισοδυναμία κ. οκ.

Η Σελλά-Μαζή (2010, 301) υπογραμμίζει, ότι «στο εν λόγω μεταφραστικό πρόβλημα αυτό που επιζητείται είναι η μεταβίβαση του νοήματος και της αντίστοιχης αυγκινησιακής φόρτισης, η ανακάλυψη αυτού που θέλει να πει, και όχι αυτού που λέει ο συγγραφέας, και το οποίο κρύβεται πίσω από τα λεξικολογικά συστατικά στοιχεία του συμπλέγματος που συνιστά τον ιδιωτισμό».

Αναλύοντας τις ιδιωτικές εκφράσεις από το μυθιστόρημα του Νίκου Καζαντζάκη *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*, τις ταξινομήσαμε σε διάφορες θεματικές ενότητες με βάση τα συστατικά του συμπλέγματος, κυρίως: σωματικές, θρησκευτικές / μυθολογικές, ζωομορφικές, αυτές που αφορούν φύση, διανοητικές (mental vocabulary), που αφορούν σκέψη, συλλογή, διάνοηση κτλ. καθώς και αυτές που αφορούν φαγητά. Εδώ θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και εθνικές ιδιωτικές εκφράσεις, δηλαδή αυτές που έχουν σχέση με ιστορικό παρελθόν, ή αυτές που εξαρτιούνται από την ειδική χρήση των μερικών ρημάτων στα ΝΕ.

Η ομάδα πιο συχνής χρήσης είναι αυτή με σωματικές ιδιωτικές εκφράσεις. Εδώ απαντούνται εκφράσεις με τις λέξεις: *καρδιά, μάτι, μυαλό, αυτί, λαιμός, χέρι, πόδι, κεφάλι, αίμα, στόμα, χείλι, γλώσσα, μούτρα, δόντι, τρίχα, γόνατο, μύτη, πλάτη, νύχι, κόκαλο, συκώτι*. Π. χ.

(1) *πήγε η καρδιά στον τόπο της – guli sagules daubrunnda*
(γύρισε η καρδιά στον τόπο της)

(Χ. Ξ. σελ. 371, XVI)

(2) *εγώ έχω τα μάτια μου τέσσερα – asi tvali da asi q'uri makvs gamobmulí* (έχω εκατό μάτια και εκατό αυτιά)

(Χ. Ξ. σελ. 45, II)

(3) δάγκασε τη γλώσσα του – *enas kbili daash'ira* (έβαζε το δόντι στη γλώσσα)

(X. Ξ. σελ. 147, VI)

Στις σωματικές ιδιωτικές εκφράσεις οι περισσότερες είναι επιμέρους αντίστοιχες φρασεολογικές μονάδες. Δηλαδή στη μετάφραση τους έχουμε λίγες αλλαγές, κάποια συστατικά αλλάζουν. Στα προαναφερόμενα παραδείγματα: πήγε > γύρισε, δαγκώνω > βάζω το δόντι, μάτια τέσσερα > εκατόν μάτια κτλ. Επομένως στη μετάφραση των σωματικών ιδιωτισμών δεν απαντούμε πολλά προβλήματα, γενικώς θα μπορούσαμε να πούμε ότι γίνεται άμεση μετάφραση, με ελάχιστες λεξιλογικές αλλαγές.

Στην ομάδα με θρησκευτικές λέξεις, την πρώτη θέση κατέχουν ιδιωτισμοί με τη λέξη *θεό*, ύστερα *διάλο*, και συναντάμε επίσης λέξεις: *ψαλμός*, *καντήλι*, *αλληλούια*, *πίστη* κτλ. Υπάρχουν ιδιωτισμοί θρησκευτικού περιεχομένου που έχουν κοινή πηγή, ώστε αναγνωρίζονται ως καθολικοί και απαντούν σε πολλές γλώσσες, π. χ.

(4) πλένω, ξεπλένω τα χέρια μου – *khelebi damibania*

(X. Ξ. σελ. 177, VII)

Αλλά ταυτόχρονα βρίσκονται κάποιες εκφράσεις που έχουν ως βάση κάποιο επεισόδιο από την παλιά ή καινή διαθήκη, αλλά δεν υπάρχουν σε άλλες γλώσσες. Επομένως είναι δύσκολο να βρεθεί ισοδύναμη έκφραση και γίνεται μόνο μετάφραση της έννοιας, δηλαδή «νόημα» με «νόημα», π. χ.

(5) θα κάμει (χωριό) γης Μαδιάμ – *aats'iokebs* (θα καταστρέψει)

(X. Ξ. σελ. 204, VIII)

Υπάρχουν και ιδιωτισμοί από τη μυθολογική ή λαϊκή παράδοση, όπως είναι:

(6) γλίτσω από του χάρου τα δόντια – *sikvdilis klanch'ebbs gadanurchi* (γλίτσω από τα νύχια του θανάτου)

(X. Ξ. σελ. 247, X)

Άλλες ομάδες ιδιωτισμών, όπως είναι ζωμορφικές, και αυτές που αφορούν φύση και φαγήτα δεν είναι τόσο μεγάλες. Σε περίπτωση των συστατικών στοιχείων με ζώα, υπάρχουν περισσότερες παροιμίες, παρά ιδιωτικές εκφράσεις, καθαρά ιδιωτικές εκφράσεις είναι, π. χ.

(7) πεταλώνετε και τον ψύλλο - *rts'kilsac gaataq'avebt* (θα βγάλετε τη δέρμα και του ψύλλου)

(X. Ε. σελ. 354, XV)

(8) μπήκαν ψύλλοι στ' αυτιά του - *ech'vma ukbina* (τον δάγκασε η αμφιβολία)

(X. Ε. σελ. 408, XVIII)

Οι περισσότερες δυσκολίες στη μετάφραση προκύπτουν από τις ε. λ. εθνικές ιδιωτικές εκφράσεις, για τις οποίες θα μιλήσουμε παρακάτω.

Διάφορες τεχνικές της μετάφρασης

Η μετάφραση είναι διαγλωσσική και ταυτόχρονα διαπολιτισμική μετάγχιση, είναι προσφορά πληροφοριών σε γλωσσικό και πολιτιστικό επίπεδο. Μερικοί μελετητές (βλ. Reiß & Vermeer 1984, Παριανού 1998) θεωρούν ότι η πολιτιστική μεταφορά υπερβαίνει ακόμη και το επίπεδο της γλώσσας, ώστε προσδιορίζουν τη μετάφραση ως μεταφορά από πολιτισμό σε πολιτισμό. Ούτως ή άλλως ο μεταφραστής πρέπει να λαμβάνει υπόψιν το κοινό για το οποίο προσδιορίζεται η μετάφραση, για να πετύχει την ίδια απήχηση στο αναγνωστικό κοινό, όπως εκείνη του πρωτότυπου. Γενικά, θα μπορούσαμε να ορίσουμε τη μετάφραση ως εξής: το μήνυμα της γλώσσας και του πολιτισμού-πηγής πρέπει να αντικαθιστεί από ένα ισοδύναμο μήνυμα της γλώσσας και του πολιτισμού-στόχου.

Υπάρχουν διάφορες τεχνικές της μετάφρασης, άμεσες και έμμεσες. Στις άμεσες ανήκουν οι εξής τρεις τεχνικές: το δάνειο, το έκτυπο και η κατά λέξη μετάφραση, στις έμμεσες ανήκουν μετάταξη ή μετάθεση (*transposition*), μετατροπία ή μετατροπή (*modulation*), ισοδυναμία (*equivalence*) και προσαρμογή (*adaptation*) (Vinay 1958-1977, Wilss 1982, Παριάνου 1998, Lobzhanidze 2014). Ο Newmark (1988) στις μεταφραστικές τεχνικές διακρίνει δάνειο, μετάταξη συμπεριλαμβανομένη της εξουσεδετέρωσης (*neutralization* - δηλαδή την αποκατάσταση με ουδέτερες λέξεις) καθώς και καλλιτεχνική μετάφραση, παραφραστική επεξήγηση, χρησιμοποίηση της παρόμοιας λέξης ή συνώνυμων.

Για τη μετάφραση ιδιωτικών εκφράσεων όλες οι τεχνικές μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε κάποια συγκεκριμένη περίπτωση. Θα σταθούμε περισσότερο στις έμμεσες τεχνικές, διότι αυτές οι τεχνικές γενικά εφαρμόζονται όπως το ορίζει ο Wills (1977) «όταν μια γλώσσα δεν έχει άμεσες αντιστοιχίες για τα συντακτικά, λεξιλογικά

και κοινωνιοπολιτιστικά φαινόμενα μιας δεδομένης γλώσσας και για το λόγο αυτό είναι υποχρεωμένη να επιλέξει συμπληρωματικά μέσα που είναι η μη κατά λέξη μετάφραση» (βλ. Παριανού 1998, 194–195). Και σε περίπτωση των ιδιωτικών εκφράσεων κυρίως πρέπει να επιλέξουμε αυτά τα συμπληρωματικά μέσα.

Πριν προχωρήσουμε σε συγκεκριμένη ανάλυση θα χαρακτηρίσουμε καθεμία από τεχνικές αυτές και θα προσπαθήσουμε να ορίσουμε πια τεχνική είναι πιο αποδεκτή κατά τη μετάφραση διάφορων θεματικών ενοτήτων των ιδιωτισμών.

Η **μετάταξη** συνδέεται με τις γραμματικές αλλαγές, δηλαδή γίνεται αποκατάσταση ενός μέρους του λόγου από ένα άλλο ή συντακτικών-συνταγματικών δομών της γλώσσα-πηγής με άλλες δομές της γλώσσας-στόχου, χωρίς να αλλάζει το νόημα του μηνύματος, π. χ.

στην έκφραση

(9) *το μυαλό του δεν ήταν ποτέ ξουράφι – arts arasdros uch'rida goneba (το μυαλό του δεν έκοβε ποτέ)*

(X. Ξ. σελ. 167-168, VII)

έχουμε αλλαγή του κατηγορούμενου: ρήμα + ουσιαστικό με το κατηγορούμενο που αποδεικνύεται με ένα ρήμα, ωστόσο η ίδια έκφραση βρίσκουμε και με τη μορφή

κόβει το μυαλό του – goneba uch'ris (κόβει το μυαλό του)

(X. Ξ. σελ. 7, I)

που έχει ισοδύναμη μετάφραση στη γεωργιανή γλώσσα, ή σε άλλη έκφραση

(10) *ό,τι είπαμε, νερό και αλάτι – rats itkva, itkva, davivits'q'ot (ό,τι είπαμε, είπαμε, να ξεχάσουμε)*

(X. Ξ. σελ. 80, III)

έχουμε αποκατάσταση της φράσης *νερό και αλάτι*, δηλαδή ουσιαστικού με το ρήμα, κ. οκ.

(11) *πετσί και κόκκαλο – gadzvaltq'avebuli*

(X. Ξ. σελ. 430, XX)

έχουμε αποκατάσταση του ουσιαστικού με τη μετοχή, κ. οκ.

Γενικά τέτοια παραδείγματα δεν είναι πολλά στη βάση δεδομένων, διότι εδώ πρόκειται περισσότερο για την τεχνική της

μεταφραστικής διαδικασίας, όπου προϋποτίθεται η συγγένεια μεταξύ των δύο γλωσσών τόσο σε επίπεδο περιεχομένου όσο και λεξιλογίου. Αυτό που δεν μπορούμε να παρατηρήσουμε σε περίπτωση της Ελληνικής και Γεωργιανής.

Η **μετατροπή** είναι «η αλλαγή της σκοπιάς από την οποία αντιλαμβανόμαστε το μήνυμα περνώντας από τη γλώσσα-πηγή στη γλώσσα-στόχο, ούτως ώστε να συμφωνεί η απόδοση μας με το πνεύμα της γλώσσας-στόχου, δηλαδή με τον τρόπο σκέψης του χρήστη της γλώσσας-στόχου» (Μπατσαλιά & Σελλά 1994, 31). Π. χ.

(12) *λίγα πια ήταν τα καρβέλια του – didi dghe aghar ets'era*
(δεν του ήταν γραμμένη μεγάλη ημέρα)

(Χ. Ξ. σελ. 13, I)

δηλαδή, έδω έχουμε αλλαγή σκοπιάς από την γλώσσα-πηγή: *λίγα ήταν καρβέλια* στην γλώσσα-στόχο: *δεν ήταν μεγάλη ημέρα*.

Η ίδια έκφραση μπορεί να μεταφραστεί και χωρίς περιεχόμενο ιδιωτισμού *misi dgheebi datvlilia* (είναι μετρημένες οι μέρες του), δηλαδή να γίνει εντελώς «απο-ιδιωτισμοποίηση» (ο όρος αυτός προτάθηκε από το Pergnier (1980), η μετάφραση είναι της Σελλά-Μάζη (2010)).

ή στην έκφραση

(13) *ψυχή στο δρόμο – dze khortsieli ar chanda kuchashi*
(σωματικός γιός δεν φαινόταν στο δρόμο)

(Χ. Ξ. σελ. 166, VI)

έχουμε αντιπαράθεση: *ψυχή – σώμα*, και αλλαγή σκοπιάς *ψυχή στο δρόμο – άνθρωπος δεν είναι στο δρόμο*.

Η **ισοδυναμία** σύμφωνα με τους Μπατσαλιά και Σελλά (1994, 31-32) επιτυγχάνεται «στους ιδιωτισμούς, τις παροιμίες, τα ρητά, τα επιφωνήματα, στις ιδιαίτερες δηλαδή συνθήκες επικοινωνίας μέσω τελείως διαφορετικών δομικών ή υφολογικών στοιχείων». Θα παρουσιάσουμε εδώ μερικά παραδείγματα από τις παροιμίες, που βρήκαμε στο μυθιστόρημα του Νίκου Καζαντζάκη

(14) *κόρακας κοράκου μάτι δε βγάνει – dzaghli dzaghli tq'avns*
ar daxevso (ο σκύλος δεν θα σκίσει το δέρμα του σκύλου)

(Χ. Ξ. σελ. 452, XXI)

(15) *σηκώθηκαν τα πόδια να βαρέσουν το κεφάλι – shvili mamas*
astsavlidao (ο γιος δίδασκε τον πατέρα)

(Χ. Ξ. σελ. 306, XII)

(16) *σκαλίζοντας σκαλίζοντας βγάνει η όρνιθα τα μάτια της...*

- *tagvma tkhara tkhara kata gamotkhara* (το ποντίκι σκάλιζε, σκάλιζε και έβγαλε τη γάτα)

(X. Ξ. σελ. 226, IX)

(17) *πούθε να πιάσεις αχινό να μη σε αγκυλώσει* - *virisgan ts'ikhli ar unda gets'kinoso* (δεν πρέπει να προσβληθείς από την κλοτσιά του γαϊδουριού)

(X. Ξ. σελ. 160, VI)

(18) *δεν ξέρει να μοιράσει δύο γαϊδουριών άχερα* - *or bat's ver andob* (δεν μπορείς να του εμπιστευτείς δύο χήνες)

(X. Ξ. σελ. 49, II)

Όπως βλέπουμε σ'όλα αυτά τα παραδείγματα η ισοδυναμία επιτυγχάνεται μέσω άλλων σημασιολογικών αποχρώσεων, είναι αυτό που ο Jakobson (1963) ονομάζει «ισοδυναμία στη διαφορά» (equivalence in difference).

Η **προσαρμογή** χρησιμοποιείται σε περίπτωση όταν το μήνυμα της γλώσσας-πηγής δεν υπάρχει στη γλώσσα-στόχο, τότε χρειάζεται η δημιουργία μιας άλλης ισοδύναμης κατάστασης στη γλώσσα-στόχο. Π. χ.

(19) *του ψήνει το ψάρι στα χείλια* - *tsetskhlis k'aloshi aq'enebs* (τον βάζει στο αλώνι της φωτιάς)

(X. Ξ. σελ. 19, I)

(20) *να μην πουλάς τον κούκο για αηδόνη* - *nu gaq'idi tsetskhlis pasad* (μην πουλάς σε τιμή της φωτιάς)

(X. Ξ. σελ. 23, I)

(21) *μη φυτρώνεις ώπου δεν σε σπέρνουν* - *sxvis sakmeshi tskhvirs nu chaq'ob* (μη βάζεις το μύτη σου στις δουλιές άλλων)

(X. Ξ. σελ. 285, XI)

Οι δυσκολίες κατά τη μετάφραση ιδιωτισμών και πιθανές λύσεις

Οι δυσκολίες που βρίσκουμε κατά τη μετάφραση των ιδιωτισμών συνήθως απαντούν στην ομάδα ε. λ. εθνικών ιδιωτικών εκφράσεων, διότι αυτές οι εκφράσεις συσχετίζονται με την νοοτροπία του λαού, με κάποια ιστορικά γεγονότα, ήθη και έθιμα, λαϊκές παραδόσεις, δηλαδή αναφέρονται στην πολιτισμική πραγματικότητα της συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας.

Γενικά, όπως το παρατηρούν και άλλοι μελετητές (Φιλιππίδης 1997) ο Καζαντζάκης στα μυθιστορήματά του ενσωματώνει ή μιμείται πολλά στοιχεία λαϊκού λόγου: «παροιμίες ή παροιμιακές

φράσεις· δημοτικά τραγούδια, κυρίως μαντινάδες· άσεμνα αστεία ή ευφυολογήματα· παρατακτικό λόγο, συσσωρευτικές φράσεις, κυρίως το σχήμα ασύνδετο, και γενικότερα προφορικό λόγο· παρατσούκλια και ζωικά επίθετα σε ανθρώπους· λαϊκές ιστορίες και ανέκδοτα· παρατακτική και αντιπαραθετική διάρθρωση αφηγηματικών μονάδων». Τα στοιχεία λαϊκού λόγου, καθώς και η λαϊκή νοοτροπία φαίνεται καθαρά από τους ιδιωτισμούς που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας.

Οι εθνικές ή λαϊκές εκφράσεις σίγουρα χάνουν την αυθεντικότητά τους στη μετάφραση. Π. χ.

(22) *αυτά τα ξέρει και η κουτσή Μαρία – eg dzaghima da ghormats itsis (αυτά τα ξέρουν και ο σκύλος και το γουρούνι)*

(X. Ε. σελ. 354, XV)

ή η έκφραση γίνεται *Τούρκος* είναι καθαρά εθνικού χαρακτήρα και έχει σαφή αναφορά στην περίοδο Τουρκοκρατίας. Στον μεταφραστή δεν μένει άλλη λύση παρά να μεταφραστεί νόημα, μπορεί ωστόσο να χρησιμοποιηθεί και μια υποσημείωση για την επεξήγηση.

(23) *γίνεται Τούρκος – gamkhetsdeba (gadaireva) (θα θυμώσει υπερβολικά)*

(X. Ε. σελ. 373, XVI)

Το ίδιο πρόβλημα συναντάμε και σε περίπτωση πολιτισμικά φορτισμένων λέξεων, όπως είναι π. χ.

(24) *ως την Κόκκινη Μηλιά – tskhra mtas ikit (πέρα από εννέα βουνά) ή ts'iteli vashlis khemde (ως την Κόκκινη Μηλιά)*

(X. Ε. σελ. 45, II)

Σ' αυτές τις περιπτώσεις θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν παρόμοιες εκφράσεις, αλλά θα χαθεί η απόχρωση της έννοιας. Καλύτερο είναι σε πολιτιστικά φορτωμένες λέξεις ή πολιτιστικές / ιστορικές ιδιωτικές εκφράσεις να χρησιμοποιηθούν εξωτισμοί, με επεξηγήσεις.

Στην ομάδα αυτή θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και ιδιωτισμούς που τα συστατικά τους αποτελούνται από τα ρήματα όπως *βάζω, βγάζω, κάνω* κ. λπ., σχηματίζοντας ειδικές εκφράσεις της νεοελληνικής. Η μετάφραση τους δυσκολεύεται λόγω πολυ-λειτουργικότητας των αναφερόμενων ρημάτων στα νεοελληνικά. Π. χ.

(25) *τα κάνω πάστρα – q'velapers gavanadgureb (θα τα χαλάσω όλα) ή suptaze davsnam (θα τους καθίσω στην πάστρα)*

(X. Ε. σελ. 202, VIII)

(26) να τα βάλεις μαζί τους – *matze gulis mosvla* (μου ήρθε η καρδιά σ' αυτούς) ή *mat echkhubebi* (θα μαλώσεις μ' αυτούς)
(Χ. Ξ. σελ. 109, IV)

Σ' αυτή την περίπτωση αντίθετα από τους καθαρά εθνικούς ιδιωτισμούς, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και η έμεση τεχνική της ισοδυναμίας, η οποία όμως εξαρτάται από τα συμφραζόμενα.

Συμπεράσματα

Με βάση τη μελέτη που διεξάχθηκε και που είχε δύο κατευθύνσεις: την ανάλυση των ιδιωτικών εκφράσεων κατά τις θεματικές ενότητες και την επιλογή των διάφορων μεταφραστικών στρατηγικών, αποφάνθηκε πως κάποιες στρατηγικές είναι πιο δεκτές για ορισμένες θεματικές ενότητες, κυρίως:

α) για τις σωματικές εκφράσεις – άμεση μετάφραση (κατά λέξη μετάφραση) με ελάχιστες λεξιλογικές (αποκατάσταση με συνώνυμα) αλλαγές.

β) για τις θρησκευτικές / μυθολογικές εκφράσεις – δύο στρατηγικές: για καθολικές (παγιωμένες) εκφράσεις στρατηγική ισοδυναμίας, για ειδικές εκφράσεις – μετάφραση «νόημα» με «νόημα»

γ) για τις ζωομορφικές εκφράσεις – δύο στρατηγικές: για τις παροιμίες – στρατηγική ισοδυναμίας, για τους ιδιωτισμούς – στρατηγική προσαρμογής

δ) για τις διανοητικές εκφράσεις – μπορεί να χρησιμοποιηθεί στρατηγική μετάταξης, ή σε περίπτωση ρημάτων, όπως *βάζω*, *βγάζω* στρατηγική ισοδυναμίας.

ε) για τις μικρές ομάδες, που αποτελούνται από τις λέξεις που δηλώνουν φύση και φαγητά μπορεί να χρησιμοποιηθεί κατά λέξη μετάφραση με συνώνυμα, ενώ

στ) για τους εθνικούς ιδιωτισμούς και πολιτισμένες εκφράσεις καλύτερα να χρησιμοποιηθούν εξωτισμοί, με επεξηγήσεις.

ζ) η στρατηγική της μετατροπής θα χρησιμοποιηθεί μόνο για συγκεκριμένες ειδικές περιπτώσεις.

Βέβαια, οι στρατηγικές της μεταφραστικής διαδικασίας δείχνουν την τάση που υπάρχει στη γλώσσα, ωστόσο δεν μπορούν να καλύπτουν όλες τις περιπτώσεις και ο μεταφραστής πάντα έχει να πάρει την ευθύνη πώς να αποδώσει το κείμενο, πρέπει να αναζητήσει την πιστότητα και να την υπηρετήσει μέχρι τέλους.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Berikashvili, Svetlana: «Οι ιδιωτικές εκφράσεις ως εθνικές ιδιότητες της γλώσσας με βάση συντακτικές αλλαγές στα ελληνικά, γεωργιανά και ρωσικά». Στο: Κωνσταντίνος Δημάδης (Επιμ.), *Ταυτότητες στον ελληνικό κόσμο (από το 1204 έως σήμερα). Πρακτικά Δ' Ευρωπαϊκού Συνέδριου Νεοελληνικών Σπουδών*. Αθήνα: Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών 2011: 307–326.
- Bobrow, Samuel & Susan Bell: “On catching on to idiomatic expressions”. *Memory & Cognition* (1973): 343–346.
- Collins, *English Dictionary*, Glasgow: Harper Collins Publishers 2000.
- Gibbs, Raymond: “Spilling the beans on understanding and memory for idioms in conversation”. *Memory and Cognition* (1980): 449–456.
- Jacobson, Roman: *Essais de linguistique generale*. Paris: Minuit 1963.
- Lobzhanidze, Irina: *Structure and Semantics of Georgian Idioms*. Doctoral Dissertation. Tbilisi: Ilia State University 2014. /in Georgian/
- Μότσιου, Βικτώρια: *Στοιχεία Λεξικολογίας. Εισαγωγή στη νεοελληνική λεξικολογία*. Αθήνα 1994.
- Μπατσαλιά, Φρειδερίκη & Ελένη Σελλά: «Η συμβολή της Συγκριτικής Γλωσσολογίας στη Διδακτική της Ν. Ε. ως δεύτερης γλώσσας» *Ελληνική Γλωσσολογία 1997, Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τομέας Γλωσσολογίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα 1997: 865–872.
- Μπατσαλιά, Φρειδερίκη & Ελένη Σελλά-Μάζη: *Γλωσσολογική προσέγγιση στη θεωρία και τη διδακτική της μετάφρασης*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση 2010.
- Παριανού, Αναστασία: *Συγκριτική πραγματολογία: η περίπτωση των ιδιωτισμών, μεταφραστική προσέγγιση από την ελληνική στη γερμανική*. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα 1998.
- Newmark, Peter: *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall 1988.
- Reiß, Katharina & Hans Vermeer: *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer 1984.

- Σελλά, Ελένη: «Η μετάφραση των ιδιωτισμών: Θεωρία και διδακτική». *Η Μετάφραση, μέσον Επικοινωνίας και Δημιουργίας. Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου του Τ. Ε. Γ. Μ. Δ. του Ιόνιου Πανεπιστημίου* 1993.
- Swinney, David & Anne Cutler: "The access and processing of idiomatic expressions". *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour* (1979): 523–534.
- Takaishvili, Arli: *Issues on Georgian Phraseology*. Tbilisi: Publishing house of the Academy of Science of Georgia's SR 1961. /in Georgian/
- Vinay, Jean-Paul & Jean Darbelnet: *Stylistique compare du français et de l' anglais, Méthode de traduction*. Paris 1977.
- Wilss, Wolfram: *The Science and Translation, Problems and Methods*. Tübingen: G. N. V 1982.
- Φιλιππίδης, Σταμάτης: *Λαϊκότροπα στοιχεία στα μυθιστορήματα του Νίκου Καζαντζάκη*. Ηράκλειο 1997.

Πηγή

- Καζαντζάκης Νίκος: *Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελ. Καζαντζάκη 1964.